

3. VALLÁSI KÖZÖSSÉGEK

SCHANDA Balázs

A vallási közösségek a társadalom nélkülözhetetlen építőköveiként az alkotmányjognak is sajátos alanyai. Nem pusztán arról van szó, hogy minden kultúra vallási alapon nyugszik, hanem vallási közösségek, különösen a nagy történelmi múltra visszatekintő egyházak más szervezetekhez nem hasonlítható szerepéről. Az egyházak szervezeti rendszere, társadalmi beágyazottsága, az embert egész élete során elkísérő működésük, az általuk ellátott közszolgáltatások széles köre, és a közügyeket alakító reflexiójuk egyedülálló tényezőkké teszi őket.

1. Vallási közösségek a magyar jogban 1895–2011

Bár a vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895. évi XLIII. törvénycikk egyéni jogként elismerte a hit vagy vallás szabad választásának és – a törvények, valamint a közérkölciség kívánalmainak korlátai között – kifejezésének szabadságát, a „nyilvános közös isteni tisztelet joga” csak a törvényesen elismert vallásfelekezetek joga volt. A törvény különbséget tett *bevett és törvényesen elismert vallásfelekezetek* között, fenntartva az előbbieket történelmileg kialakult jogi helyzetét.

Ebben változás a II. világháború után következett be, a „bevett és az elismert vallásfelekezetek között az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennálló különbségek megszüntetéséről” szóló 1947. évi XXXIII. törvénycikk elfogadásával, gyakorlatilag az elismert felekezetek szintjén teremtve meg a felekezetek jogegyenlőségét. A javaslat miniszteri indokolása szerint elégséges az, hogy az államhatalom a vallásfelekezetek elismerésekor hitelveiket és szervezeti szabályzatukat megvizsgálja, és amennyiben az nem ütközik a törvényekkel és a közrenddel, jóváhagyja (mely jóváhagyást később vissza is vonhat). Mivel a komoly ellenőrzéssel járó elismerési eljárást a törvényhozó elégségesnek ítélte, úgy döntött, hogy nem indokolt az, hogy egyes felekezetek nagyobb jogvédelmet élvezzenek, míg mások működésével szemben az állam korlátozókat érvényesítsen.

Az 1990. évi IV. törvény szerint egyházat *azonos hitelveket követők, vallásuk gyakorlása céljából* hozhattak létre. A korábbi kormányzati elismerést a bíróság által végzett nyilvántartásba vétel váltotta föl, mely merőben tisztán eljárás lett.¹ A célzott

¹ FERENCZY Rita: Kérdések az egyházak és szervezeteik jogi személyiségének köréből. *Magyar Jog*, 46. évf., 1999/9. 518., 520.

vallási tevékenység nem lehetett az Alkotmánnyal ellentétes, és nem ütközhetett törvénybe: az alapítóknak erről nyilatkozniuk kellett. Ezen túlmenően a nyilvántartásba vételnek csak formális követelményei voltak, nevezetesen

- legalább száz természetes személy alapító, akiknek együttesen és egybehangozóan kell döntenük az egyház megalakulásáról,²
- alapszabály elfogadása (ennek tartalmaznia kell az egyház nevét, székhelyét, szervezeti felépítését, valamint – ha az egyház valamely szervezeti egysége jogi személy, ennek megnevezését),
- az ügyintéző és képviselői szervek megválasztása.

A nyilvántartásba vétel a megyei bíróságokon a társadalmi szervezetek nyilvántartásba vételéhez hasonló módon történt. Az egyház névválasztása esetében is érvényesült a névkizárolagosság elve, azaz az egyház neve nem lehetett már nyilvántartásba vett egyház elnevezésével azonos vagy összetéveszthető,³ ahogy a Polgári Törvénykönyv általános jelleggel is előírja, hogy a jogi személy nevének különböznie kell azoknak a korábban nyilvántartásba vett jogi személyeknek a nevével, amelyek hasonló működési körben, azonos területen tevékenykednek.⁴ A bírói gyakorlat e rendelkezés kiterjesztő értelmezésével alakította ki a névvalódiság elvét, mely szerint a jogi személy nevének megfelelően tükröznie kell a valóságot, azaz nem kelthet alaptalanul olyan látszatot, mintha az adott szervezet működése egy másik szervezet vagy közösség tevékenységéhez kapcsolódna. Így az egyház hozzájáruló nyilatkozatát a gyakorlat megkövetelte a társadalmi szervezet, pl. egyesület megalakulásához, ha annak neve és célja arra utal, hogy a szervezet tevékenysége az egyházéhoz kapcsolódik, azaz pl. 'katolikus'-nak kívánta magát nevezni.⁵ Ugyanakkor a gyakorlat azt is mutatta, hogy nem lehetséges minden esetben megelőzni azt, hogy egyházak és egyéb egyházi jogi személyek névjogát sértő bejegyzések történjenek, azaz ilyen ügyekben az egyházi jogi személyek időről időre peres eljárásokra kényszerülnek, azaz utólag kell érvényesíteniük a névhez való jogukat.

Az 'egyház' tehát a jogi személyek önálló, sajátos típusa lett, melyet elsősorban rendeltetése, másodsorban egyes – alább részletezett – jogosítványai különböztettek meg a többi, állampolgárok által létrehozható szervezettípustól. Ugyanakkor, ahogy azt az Alkotmánybíróság megállapította, „az állam a vallási szervezetek számára nem köteles sajátos szervezeti formát létrehozni, de nincs megkötve abban sem, milyen sajátos formát vagy formákat hozhat létre. Az állam tehát – amíg ezzel a vallásszabadságot, s ezen belül az együttes vallásgyakorlás jogát nem sérti – belátása szerint határozhatja meg az „egyház” alapításának feltételeit. [...] bármely vallási közösség vallásgyakorláshoz való joga sértetlen marad akkor is, ha az „egyház” jogállását nem nyerheti el, vagy nem kívánja elnyerni.”⁶ Sajátos módon a törvény szóhasználata a köznyelvre is visszahatott, így ma számos nem keresztény közösség is 'egyháznak' nevezi magát.

² BH1994. 696.

³ 1990. évi IV. 9. § (3).

⁴ Ptk. 77. § (3).

⁵ 1989. évi II. tv. az egyesülési jogról, 7. § (1); BH1993. 258.

⁶ 8/1993. (II. 27.) AB határozat, ABH 1993, 99, 103.

2. A vallási közösségek fogalma

2.1. Bevett egyházak

Az Országgyűlés által a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló, 2011. július 11-én elfogadott 2011. évi C. törvényt az Alkotmánybíróság közjogi érvénytelenséget okozó eljárási hibák miatt megsemmisítette, illetve úgy rendelkezett, hogy a még hatályba nem lépett rendelkezések nem lépnek hatályba.⁷ Az Országgyűlés 2011. december 30-án, a nyáron elfogadott törvénnyel szinte megegyező tartalommal alkotta meg a 2011. évi CCVI. törvényt,⁸ melynek rendelkezései 2012. január 1-jén hatályba léptek.

A közösségi vallásgyakorlás számára 2012 óta a magyar jogrendszer két, elnevezésében és jogaiban eltérő jogi formát kínál fel: a törvény egy könnyebben elérhető, „alapcélként vallási tevékenységet végző egyesület” (a továbbiakban: vallási egyesület) kategóriára utal, és egy erőteljesebb jogokkal körülbástyázott, nehezebben elérhető ’egyház’ kategóriát szabályoz. A 2011. évi C. törvény értelmében a két kategória között létrejöhett egy harmadik is: azon korábbi egyházak közül, melyek 2012. január 1. után vallási tevékenységet is végző egyesületként működnek tovább, azokkal, melyek közfeladatokat látnak el, a Kormány 2011. december 31-ig megállapodást köthetett. Bár eddig is lehetőség volt arra, hogy egy vallási közösség ne éljen a törvény adta lehetőséggel, és ne egyházként kérje nyilvántartásba vételét, az egyházi státusz könnyű elérhetősége ezt a gyakorlatban nem tette szükségessé. A törvény részletes szabályokat csak a jövőben egyháznak minősülő szervezetekre nézve tartalmaz, a vallási egyesület csak utalásszerűen jelenik meg. E kérdéskör nyilván további szabályozást igényel, azaz a vallási egyesületek jogállásának sajátosságait tisztázni kell: milyen sajátos, a vallásgyakorláshoz kapcsolódó jogokkal rendelkezik a vallási egyesület, helyzete mennyiben tér el más egyesületektől.⁹ A törvény csak arra utal, hogy az ilyen szervezetekre a lelkiismereti és vallásszabadságra, valamint a hitéleti, vallási tevékenység vonatkozásában az egyházakra vonatkozó alapvető szabályokat (10. §) alkalmazni kell, illetve a lelkészti titoktartás joga az ilyen közösségek lelkészeit is megilleti [lásd 36. § (2)].

A törvény rendelkezései szerint „az egyház, vallásfelekezet, vallási közösség (a továbbiakban együtt: egyház) azonos hitelveket valló természetes személyekből álló, önkormányzattal rendelkező és az Országgyűlés által elismert autonóm szervezet, amely elsődlegesen vallási tevékenység gyakorlása céljából jön létre és működik.” Az egyház jogi személy, ekként polgári jogviszonyok alanya [20. § (2)]. Részben új szabály, hogy „az egyház kizárólag olyan vallási tevékenységet gyakorolhat, amely az Alaptörvényvel nem ellentétes, jogszabályba nem ütközik, nem sérti más közösségek jogait és szabadságát, valamint az emberi méltóságot.” – eddig más közösségek jogaira, illetve az emberi méltóságra nem utalt a törvény (kérdés, hogy az ilyen értékeket sértő közösség tevékenysége nem ütközne-e önmagában is az Alaptörvénybe).

⁷ 164/2011. (XII. 20) AB határozat.

⁸ Figyelemre méltó különbség, hogy a preambulumból kimaradt az 1990. évi IV. törvény méltatása.

⁹ 8/1993. (II. 27.) AB határozat, ABH 1993, 99, 103.

A törvény legnagyobb figyelmet kiváltó rendelkezései éppen az új egyház nyilvántartásba vételére vonatkoznak, melyek gyökeresen szakítanak az 1990 óta működő rendszerrel. Az új rendszer legfontosabb elemei a következők szerint foglalhatóak össze:

- a jövőben csak vallási tevékenységet is végző *egyesület* (vagy a korábbi törvény alapján működött egyház) kérheti egyházkénti nyilvántartásba vételét, azaz az egyházi kategória alatt létrejön a közösségi vallásgyakorlás egy alacsonyabb szintű szervezeti kerete, egyházi jogállás 'előszobájaként', a *vallási tevékenység* meghatározását pedig maga a törvény tartalmazza (6. §);
- a nyilvántartásba vételről a népi kezdeményezési eljárásban az Országgyűlés vallásügyekkel foglalkozó bizottságának előterjesztése alapján az Országgyűlés dönt (14. §);
- a nyilvántartásba vétel iránti kérelemhez igen sok adatot kell mellékelni (hitvallás vagy legfőbb vallási tanok összefoglalása, legalább húszévnyi szervezett formában történő hazai működés igazolása stb.), melyek nyilvánosak.

A törvény melléklete 14 egyházat nevesít, melyek külön nyilvántartásba vételi eljárás nélkül, egyháznak minősülnek 2012. január 1. után is.¹⁰ E lista 2012. március 1-jével további 13 vallással (avagy 18 vallási közösséggel) egészült ki (a különbség abból adódik, hogy egy soron szerepel öt buddhista közösség, illetve két muszlim közösség is).¹¹

Míg eddig az egyház nyilvántartásba vételének eljárása az egyesületek nyilvántartásba vételi eljárásához hasonlított, az új eljárás inkább a nemzeti és etnikai kisebbségek elismerésének lehetőségére, vagy az 1947 előtti szabályozásban a bevett vallásfelekezetek 'bevételi' eljárására emlékeztet.

Alapjogi szempontból döntő, hogy a vallásszabadság – annak egyéni és közösségi vonatkozásai nem csak az egyházakat, illetve a vallási egyesületeket (és tagjaikat) illeti meg, hanem minden személyt és közösséget, így azokat is, melyek esetleg nem felelnek meg a vallási tevékenység törvény által adott leírásának, azonban jogszerű tevékenységet folytatnak.

2.2. Vallási egyesületek – bejegyzett és nyilvántartásba vett egyházak

A 2011. évi CCVI. törvény a „vallási tevékenységet végző szervezet” formát nyitotta meg valamennyi, legalább tíz taggal rendelkező vallási csoport számára, ekként biztosítva az autonóm jogi személyiség elnyerésének lehetőségét.

Míg a 2018 végén elfogadott, 2019. április közepén hatályba lépett rendelkezések a bevett egyházak és a vallási egyesületek között a vallási közösségek számára két új jogállás lehetőségét teremtette meg.¹² A nyilvántartást vezető Fővárosi Törvényszék 'nyilvántartásba vett egyház'-ként veszi nyilvántartásba azt a vallási egyesületet, mely legalább öt éve vallási egyesületként működik vagy száz éves nemzetközi működéssel rendelkezik, amennyiben a kérelem benyújtását megelőző három év átlagában legalább ezren ajánlották fel személyi jövedelemadójuk 1%-át az adott szervezetnek. Kisebb

¹⁰ Az eredeti törvényjavaslat különböző szempontok szerint (közcélu tevékenység, országos lefedettség és nemzetközi kapcsolatok) még 44 egyházat nevesített.

¹¹ 2012. évi VII. törvény.

¹² 2018. évi CXXXII. törvény.

közösségek akkor nyerhetik a nyilvántartásba vett egyház státusát, ha nyilatkoznak, hogy nem igényelnek az államháztartásból (vagy uniós és más nemzetközi programból) támogatást.

A vallási egyesület bejegyzett egyházzá válhat, ha legalább húsz éve vallási egyesületként működik, vagy száz éves nemzetközi működéssel rendelkezik, és a kérelem benyújtását megelőző öt év átlagában legalább négyezer magánszemély támogatását elnyerte az 1%-os rendszerben. A 20 éves várakozási idő 15 évre rövidülhet, ha már nyilvántartásba vett egyház kéri bejegyzett egyházként történő nyilvántartásba vételét. A bejegyzett egyházként állami támogatást nem igénylő vallási egyesület húsz év után, nyilvántartásba vett egyházat 15 év után lehet nyilvántartásba venni, ha legalább tízezer nyilvántartott magyarországi tagja van.

A nyilvántartásba vett és a bejegyzett egyház is részt vehet a személyi jövedelemadó 1%-os felajánlási rendszerében, a bejegyzett egyház – a bevett egyházakhoz hasonlóan – a felajánlott összeg kiegészítésére is jogosult. Közfeladatok ellátására a nyilvántartásba vett egyházzal legfeljebb tíz évre, a bejegyzett egyházzal legfeljebb 15 évre megállapodást köthet az állam.

A bevett egyházakhoz hasonlóan a nyilvántartásba vett és a bejegyzett egyház, valamint belső szervezeteik is egyházi jogi személyek. Ekként az állami iskolában a bevett egyházakon kívül

A bevett egyház jogállásának meghatározó tartalma a közfeladatok terén az állammal történő együttműködés, és ennek az állammal történő megállapodásos szabályozása. A bevettiségről továbbra is az Országgyűlés határoz, és a bevett egyházakkal kötött megállapodást is törvénnyel hirdetik ki – e döntésekre a felekezeteknek nincsenek alanyi jogai. Ezzel szemben a nyilvántartásba vételre és a bejegyzésre alanyi joga van a törvényi feltételeket teljesítő vallási közösségeknek.

Míg az 1990-ben kialakított szabályozás egyedülállóan liberális kereteket adott az új vallási közösségek intézményesülése számára, a 2011-ben elfogadott törvény éles különbséget tett a vallási tevékenységet végző szervezetek és a bevett egyházak között. Az új szabályozás a vallási tevékenységet végző szervezetekhez képest némileg bővíti a vallási egyesületek jogait, valamint a vallási egyesületek és a bevett egyházak között két új kategóriát állít fel, melyek további, jelentősebb jogok elnyerésével közelítenek a bevett egyházakhoz. Bár még nem látható, hogy az új jogi lehetőségekkel mikor és hány vallási közösség fog élni, a vallási közösségek számára biztosított szabályozási keret európai összehasonlításban rendkívül cizellálttá vált, amit a különböző kategóriákon túl az érintett egyházakkal történő eltérő megállapodások tovább árnyalhatnak. A bevett egyháznak nem minősülő vallási közösségek jogállásának változása közvetlenül hat a bevett egyházak helyzetére is. Nem kerülhető meg annak áttekintése sem, hogy a vallásszabadság lényeges tartalmi elemeit, jogi formájától függetlenül, valóban valamennyi vallási közösség élvez-e. Nem lebecsülve a szubjektív szempontokat (többen úgy érzik, hogy ha közösségük 'csak' egyesületként rendelkezik jogi személyiséggel, ezzel másodrendűvé fokoztatnak le), a többszintű jogállásról megalapozott vélemény csak tartalmi vizsgálat nyomán fogalmazható meg.

3. Az egyházi autonómia

Az egyházak önállóságának védelme már az Alaptörvény szintjén hangsúlyt kapott. Természetesen tartalmi szempontból nem beszélhetünk újdonságról, hiszen az egyházi önállóságot az Alkotmány az állam és az egyház elválasztott működésének rögzítésével eddig is védelemben részesítette.¹³ Ugyanakkor a törvény számos rendelkezése reflektál a joggyakorlatban felmerült kérdésekre, pontosabb szabályokkal véve körül az egyházi autonómiát. Különösen figyelemre méltó a belső egyházi jogi és az állami jogszabályok elhatárolása, azaz az elválasztás konkretizálása a konkrét jogviszonyokban: „Az egyházi jogi személy belső egyházi szabályokon alapuló döntését állami szerv nem módosíthatja vagy bírálhatja felül, a jogszabályban nem szabályozott belső jogviszonyból eredő jogviták elbírálására az állami szervnek nincs hatásköre.” A rendelkezés nem csak a 32/2003. (VI. 4.) AB határozat által észlelt jogalkalmazói bizonytalanságot rendezi, de egyértelműen eldönti a belső egyházi rendelkezések állami bíróság előtti megtámadásával kapcsolatos felvetés¹⁴ sorsát is: erre a jövőben sincs lehetőség.

Az egyházi autonómiát is érinti a normaszövegből érzékelhető törekvés a *belső egyházi jogi személyekre* vonatkozó szabályozás egyértelművé tételére. A belső egyházi jogi személyek az egyház döntése szerint szerepelnek állami nyilvántartásban – az itt nem szereplők jogi személyiségét az egyház illetékes szerve igazolja. Egyértelműnek tűnő helyzet egyértelműsítésére törekszik a 11. § (2) bekezdése, mely szerint „Nem minősül belső egyházi jogi személynek az egyház belső egyházi szabálya szerint egyházi jogi személyiséggel nem rendelkező, az egyház által létrehozott, jogszabály alapján jogalanyisággal rendelkező szervezet.” – így pl. ez egyház által létrehozott alapítvány vagy gazdasági társaság nem egyházi jogi személy, ugyanakkor a rendelkezésben figyelemre méltó, hogy ez a megszorítás csak „az egyházak belső szabályai szerint egyházi jogi személyiséggel nem rendelkező” szervezetekre vonatkozna. Ebből arra következtethetnénk, hogy amennyiben egy egyház által létrehozott szervezet egy egyház belső szabályai szerint egyházi jogi személyiséggel is rendelkezik, akkor egyházi jogi személynek is minősül amellett, hogy külön jogszabály alapján (is) jogalany. Az ellentmondás akként lenne feloldható, hogy az ilyen szervezet (pl. egyesület) jogi személyisége egyúttal egyházi jogi személyiség – ha létrejönnek ilyen szervezetek (életszerű, hogy az egyházak az általuk létrehozott szervezeteket, gazdasági társaságokat ne ruházzák fel egyházi jogi személyiséggel, azaz ne tekintsék közvetlenül saját szervezetükhöz tartozónak). Ugyanakkor az egyházi intézmények (iskola, egyetem, kórház stb.) az egyház belső szabályai szerint rendelkezhetnek jogi személyiséggel, ami azt a lehetőséget hordozza, hogy az egyházi intézmények belső egyházi jogi személyként működjenek [12. § (1)].

A belső egyházi jogi személyek nyilvántartását a jövőben a miniszter vezeti, ami jelentős új feladatot a minisztérium számára. Az eddigi széttagolt, és néha zavaros

¹³ V.ö. 4/1993. (II. 12.) AB határozat.

¹⁴ Az apellatio ab abusu bevezetését SZATHMÁRY Béla szorgalmazta erőteljesen: Az apellatio ab abusu a magyar jogrendszerben. *Magyar Jog*, 57. évf., 2010/7. 416–422. A vitához: SCHANDA Balázs: Egyházi önállóság és vallásszabadság. Válasz SZATHMÁRY Béla: Az apellatio ab abusu a magyar jogrendszerben c. cikkére. *Magyar Jog*, 58. évf., 2011/3. 148–151.

nyilvántartás helyett az új nyilvántartásban a belső egyházi jogi személyek az adott egyház szerveiként jelennek meg [11. § (3)].

Az egyházi *adatkezelés* említése is az autonómia erősödését jelzi: a vallási tevékenységhez kapcsolódó személyes adatokat (pl. anyakönyveket) az egyház belső szabályai szerint kezeli [10. § (4)]. Az egyház belső szabályai szerint történő adatkezelést eddig sem kellett az adatvédelmi nyilvántartásba bejelenteni,¹⁵ az új rendelkezés azonban túlmegy ezen az eljárásjogi mentességen. Az adatalany egyháztag információs önrendelkezési jogával csak korlátozottan élhet. Így, ha egy egyház belső joga nem teszi lehetővé a (keresztelési) anyakönyv adatainak törlését, és erre a törvény alapján sem kötelezhető az egyház. Az adat természetesen nem hozható nyilvánosságra (csak az adatalany, vagy – halála után – leszármazója hozzájárulásával).

Meghatározó újdonság az elkötelezett *intézmények identitásának* védelme. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebt.) elfogadása óta vitatott volt az egyházi intézmények mentességének köre és mértéke.¹⁶ Az új törvény nem csak az egyházi intézménybe történő felvétel vonatkozásában rögzíti, hogy a sajátos identitás megőrzéséhez szükséges feltételeket lehet meghatározni (így egy egyházi iskola a tanulók felvételéhez), hanem ugyanígy a foglalkoztatásra irányuló jogviszony létesítése, fenntartása és megszüntetése vonatkozásában is meghatározhatóak sajátos követelmények [12. § (2)]. Ez a lehetőség azt jelenti, hogy a követelményeket mindenképpen meg kell határozni: ilyen követelmény lehet akár az egyháztagság, de akár az is, hogy a foglalkoztatott rendezett életállapotban (pl. egyházi házasságban) éljen, vallását gyakorolja.

Az elmúlt két évtized során fokozatosan tisztázódott, hogy van egy olyan személykör, mely szolgálatát az egyházban nem munkaviszony keretében látja el. Az új törvény ezt egyértelműsíti, az *egyházi személy* – eredetileg az adójogban kialakult – fogalmát tisztázza. Egyházi személy állhat munkaviszonyban vagy más jogviszonyban is (pl. megbízási jogviszonyban), azonban szolgálatát elláthatja „sajátos egyházi szolgálati viszonyban” is (13. §).

A gazdasági autonómia erősödését jelzi, hogy nem csak az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény több rendelkezését beemeli a törvény, de új garanciákat is teremt. Így „[a]z egyházak hitéleti célú bevételeit és azok felhasználását állami szerv nem ellenőrizheti.” [21. § (1)]. Az adományok ellenőrzésén túl e mentesség kiterjed a személyi jövedelemadó („1%”) felhasználására, valamint a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezési folyamatában a természetben visszaadott épületek helyett fizetett járadéokra is. E rendelkezés az Állami Számvevőszékről szóló 1989. évi XXXVIII. törvény 2011. január 1-jén hatályba lépett módosítása nyomán kap különös jelentőséget. Eszerint „[...] Amennyiben a kedvezményezett szervezet valamelyik államháztartási alrendszerből támogatásban vagy ingyenes vagyontutásban részesül, gazdálkodási tevékenységének egésze vizsgálható.” Adott esetben egy iskolát fenntartó, és ekként normatív támogatásban részesülő

¹⁵ 2011. évi CXII. tv. (az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról) 65. § (3) b).

¹⁶ Vö. BITSKEY Botond: Antidiszkrimináció és egyházi autonómia. *Fundamentum*, 8. évf., 2004/2. 71–79.; SCHANDA Balázs: Vallásszabadság és egyenlő bánásmód a magyar jogrendszerben. *Jogtudományi Közlemény*, 60. évf., 2005/12. 517–523.

egyház teljes gazdálkodását vizsgálhatná a Számvevőszék. E lehetőség az egyházak vonatkozásában megszűnik.

A törvény számos ponton tisztáz fogalmakat és elveket. Ilyen – talán magától értetődő – alapvetés, hogy az egyházak elsődlegesen vallási tevékenységet végeznek (melynek meghatározását a törvény szintén tartalmazza). A közcélú szerepvállalás az egyházak joga, azonban ez nem jelent kötelezettséget, azaz a közfeladat-átvállalás nem fogalmi elem [19. § (1)–(2)].

Bár a törvény nem tartalmaz rendelkezéseket az egyházak szétválásának szabályozására – amennyiben ez belső megállapodás alapján történne, akár több szervezet is létrejöhetne jogutódként, ezeket azonban külön nyilvántartásba kellene venni, kiválás esetére világos szabályt rögzít: személyek vagy csoportok kiválása esetén a kiválással keletkező új szervezetet (pl. vallási egyesület) az egyház vagyonából részesedés nem illeti meg [26. § (2)]. Gyakoribb kérdés lehet a belső egyházi jogi személy megszűnése. Az ilyen esetekben a vagyoni kérdéseket „az egyház belső szabályai rendezik.” [30. § (2)] Adott esetben elképzelhető, hogy a megszűnő belső egyházi jogi személy tartozásaiért a belső szabályok szerint az egyház nem felel – ebben az esetben a felelősség kívülről sem érvényesíthető.

Az egyházaknak az elmúlt két évtized tapasztalatait tükröző, erőteljesebb védelmet ígér a törvényhozó. A védettség kiterjed a polgári jogtól a büntetőjogig számos jogágra. Kérdés, hogy a védelem ígérete jelent-e ténylegesen könnyebben érvényesíthető, erőteljesebb jogokat. „Az egyházak, különösen az egyházi szertartások és az egyház-kormányzat zavartalan működése, illetve a templomok, temetők és más szent helyek fokozott szabálysértési és büntetőjogi védelemben részesülnek.” (23. §) Önmagában e rendelkezésből nem következik semmilyen büntetőjogi vagy szabálysértési tényállás (az sem, hogy a jelenleg hatályban lévő tényállásokat szigorítani kellene), említése a törvényben mégis jelzés értékű.

A névkizárolagosság, illetve a *névvalódiság* elvének az eddigieknél erőteljesebb érvényesítését ígéri a 25. §: „Más szervezet elnevezése és jelképei nem kelhetnek olyan benyomást, hogy a szervezet, illetve tevékenysége más, korábban nyilvántartásba vett egyház működéséhez kapcsolódik.” A névvalódiság elve a köznyelvben meghonosodott elnevezésekre is kiterjed (pl. nem csak a 'Magyar Bencés Kongregáció' hanem a 'bencések' elnevezés is védett).¹⁷ E törvényi rendelkezés nem jelenti a jogérvényesítés terhének átvételét. A jövőben csak a törvény értelmében egyháznak minősülő szervezet viselheti az egyház nevet, ami más jogi személyekkel összevetve nem meglepő, ugyanakkor egyes közösségek önértelmezése szempontjából felvet kérdéseket, bár más országokban is előfordul, hogy az 'egyház' elnevezés helyett hivatalosan a 'kultusz', vagy a vallásfelekezet kifejezés jelenik meg.

¹⁷ Más kérdés, hogy a 25. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezés, mely szerint „Amennyiben valamely egyházi személy nem egyháztagnak számára végez szolgálatot vagy szolgáltatást, és akár közvetlen, akár közvetett módon a tevékenysége egyházzal kapcsolatba hozható, köteles az adott egyház nevét a szolgálat vagy szolgáltatás felajánlása előtt jól látható módon feltüntetni, nyilvánvalóvá tenni.”, mennyire életszerű, lehet-e az egyházi személyek, lelkészek tisztességes eljárását más egyházak hívei irányában fogyasztóvédelmi szabályokkal rendezni (külön kérdés, hogy e szabály vonatkozik-e majd a vallási tevékenységet is végző egyesületekre is).

A *lelkési titoktartás* védelme eddig a különböző eljárásjogi törvényekben jelent meg¹⁸ – az új törvény a személyiségi jogot érintő információk vonatkozásában az egyházi személyek vonatkozásában általánosan elismeri [13. § (3)].

Az egyházak azonos jogokat élveznek, és azonos kötelezettségek terhelik őket – ez azonban csak a szűkített értelemben vett egyházakra lesz igaz: a vallási egyesületek alapvetően más kategóriába esnek. Az egyházak egyenjogúságát árnyalja az Alkotmánybíróság által kialakított formula beépítése: „Az egyházak egyenlőként való kezelése szintén nem zárja ki az egyes egyházak tényleges társadalmi szerepének figyelembevételét.”¹⁹ E fordulat állhat a törvény azon rendelkezése mögött, mely szerint „Az egyházak tényleges társadalmi szerepét, az általuk ellátott közcélú tevékenységet az állam az egyházak társadalmi szerepéhez kapcsolódó további jogszabályok megalkotásánál és a velük való kapcsolattartás során figyelembe veheti.” [9. § (2)] Lényeges, hogy csak az egyházak társadalmi szerepében rejlő különbséget veheti figyelembe az állam, illetve a jogalkotó, azaz például hitelvi különbségeket nem, míg például az oktatásügyben való szerepvállalásukat igen. A semleges állam nem illetékes a különböző vallások és egyházak közötti különbségtételre, különösen nem hittételeik alapján. A vallásszabadság mértékében és az ehhez kapcsolódó jogok tekintetében az állam semmiképpen sem tehet különbséget.

Általános elvként állítható, hogy minél közelebb van az adott jog az egyén szintjéhez, annál kisebb az elfogadható különbségek mértéke. Azaz az egyházak egymástól eltérő társadalmi szerepének figyelembevétele nem vezethet oda, hogy az egyén szintjén a szabályozás miatt lépjenek föl indokolatlan hátrányok. Az egyenjogúság nem jelent esélyegyenlőséget, hiszen az állam nem illetékes a felekezeti viszonyok és arányok kérdésében: alkotmányosan nem törekedhet arra, hogy ezeket átrendezze. Természetes adottság, hogy a népesebb, ismertebb közösségek vallásuk gyakorlása során gyakorlati előnyöket élvezhetnek: ez nem alkotmányossági kérdés.²⁰ „Az egyenjogúság nem zárja ki az egyes egyházak tényleges társadalmi szerepének figyelembevételét.”²¹ Bár a felekezeti kisebbségek iránti nagyvonalúság bizonyos esetekben indokolt lehet, az egyenlő szabadság garantálásán túlmenő támogatásuk, a pozitív diszkrimináció aligha indokolt a kevésbé meggyökeresedett vallási közösségek javára.

4. Az állam és a vallási közösségek viszonya

4.1. Különvált működés

Az állam és a vallási közösségek különvált működését – a vallási közösségek önállóságát – az Alaptörvény rögzíti [VII. cikk (2)].

¹⁸ Be. 81. § (1) a) – „nem hallgatható ki tanúként”; Pp. 170. § (1) c) – „A tanúvallomást megtagadhatja.”

¹⁹ 4/1993. (II. 12.) AB határozat.

²⁰ Vö. 8/1993. (II. 27.) AB határozat, ABH 1993, 100.

²¹ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 53.

4.2. Együttműködés

Az Alkotmánybíróság a kezdetektől hangsúlyozta, hogy állam és egyház elválasztott működése nem ellentétes az együttműködéssel.²² Az Alaptörvény kifejezetten rögzíti a közösségi célok érdekében történő együttműködést lehetőségét. Az együttműködésről az Országgyűlés dönt, jogi kereteit megállapodások is rögzíthetik. Míg a vallásszabadság közösségi vonatkozásai valamennyi vallási közösséget megilletnek, az állammal történő intézményes együttműködésre nincs a vallási közösségeknek alanyi joga. Közösségi célok alatt alapvetően humán közszolgáltatásokat érthetünk, melyeket az egyházak a kezdetektől saját feladatuknak is tekintettek.

5. Az állam semlegességének kérdése

A vallásszabadság hátrányos megkülönböztetéstől mentes érvényesülésének alapvető feltétele, hogy az állam – a mindenkire kötelező törvény keretei között – ne tegyen különbséget polgárai között vallási és világnézeti elkötelezettségük alapján. A felekezeti jogegyenlőség a polgári jogegyenlőség alapvető eleme.

Az állam világnézeti semlegességének elve az elmúlt években sok félreértést váltott ki és vitákat okozott, igen fontos, hogy a semlegesség jogi jelentését rögzítsük. E semlegesség egyfelől azt jelenti, hogy *nem azonosulhat* semmilyen világnézettel, másfelől pedig kerülnie kell az *intézményes összefonódást* a világnézetet hordozó szervezetekkel, így például az egyházakkal. Az állam világnézeti semlegességének elvét először az Alkotmánybíróság rögzítette a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló törvény alkotmányossági vizsgálata nyomán született határozatában.²³ A világnézeti semlegesség doktrínájának kibontását bizonyos szempontból megelőzte a véleménynyilvánítás szabadságának határait körüljáró, a közösség elleni izgatás büntető törvénykönyvbeli tényállását vizsgáló alkotmánybírósági határozat, mely kimondta, hogy „[a] szabad *véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. Egyedül ez felel meg annak az ideológiai semlegességnek, amelyet az Alkotmánynak az 1990. évi XL. törvénnyel való módosítása azzal fejezett ki, hogy törölte az Alkotmány 2. §-ából az 1989 októberében – éppen a pluralizmus példájaként – szerepeltetett fő eszmei irányzatokat is.*”²⁴

A semlegesség nem jelent *közömbösséget*: a semleges állam nem értékmentes állam, nem 'légüres térben' él. Az értékszövevények, a kultúra, mely az államiságnak is háttérét adja, jelentős részben történelmileg meghatározott és társadalmilag kötött. Az állam, mely meghatározott történelmi környezetben, meghatározott közösség szerveztségének bizonyos formája, nem szakadhat és nem tekinthet el az adott, őt körülvevő és hordozó értékfeltevésektől. Ennek során – az azonosulástól tartózkodva – nem kell tartania attól, hogy elismerésben és támogatásban részesítse az értékhordozó közösségeket és intézményeket. A világnézeti kérdésekben közömbös állam a semlegességen túlmenve nem venne tudomást polgárai életének vallási vonatkozásairól, igényeiről.

²² 4/1993. (II. 12.) AB határozat.

²³ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48.

²⁴ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179.

Ezzel az ilyen igényekkel nem rendelkezőket óhatatlanul privilegizált helyzetbe hozná. A semlegesség magyar alkotmányjogi értelme alapján azonban a pozitív és a negatív vallásszabadság egymással egyenrangú, azaz egyik sem tekinthető alapesetnek, melyhez képest a másik kivételt képezne.²⁵

A semlegesség semmiképpen sem ideológia: nem egy semleges világnézetet képvisel az állam, hiszen ha létezne semleges világnézet, akkor az államnak ezzel szemben is semlegességet kellene tanúsítania. Sokkal inkább a különböző világnézetű emberek *együttélésének technikájáról* van szó, mely minimalizálni igyekszik a különbözőségekből fakadó terheket az egyének és a közösségek számára: az azonosulás kerülése révén senki sem kerülhet olyan helyzetbe, hogy meggyőződése miatt 'másodosztályú' állampolgárrá váljon. Ahogy azt a liberális megközelítés is elismeri: a semlegesség az államot köti, míg az egyénnel szemben csak a tolerancia várható el.²⁶

Az állam világnézeti semlegességével kapcsolatos további felvetés szerint a világnézeti semlegesség alkotmányos alapelvéből általánosan semleges állami közpolitika következik, mely szerint az államnak kerülnie kellene az állásfoglalást minden olyan kérdésben, melyben nincs teljes társadalmi konszenzus, a társadalom befolyásolása pedig nem legitim állami törekvés.²⁷ Azonban a semlegesség a magyar alkotmányjogban csak konkrét vonatkozásokban értelmezhető.²⁸ Emellett a semlegesség elve az alkotmányjogba nem az amerikai szociológiai-filozófiai gondolkodásból²⁹ került be, hanem sokkal inkább a német jogi gondolkodásból.³⁰ Magyarországhoz hasonlóan Németországban is az alkotmánybírói gyakorlat vezette be a fogalmat, kimondva, hogy az államnak, „mint minden polgár otthonának” semlegesnek kell lennie.³¹ Ez a semlegesség azonban semmiképpen nem zárja ki a határozott értékválasztásokat sem az állami egyházjog, sem a családjog vagy éppen az adópolitika területén.

Nem aggályos a semlegesség követelménye szempontjából az, hogy lehetnek olyan történelmileg meghatározott jelképek – így az ország Alkotmányban meghatározott címere és himnusza – melyek önmagukban az államiság kifejezői, melyek sokak számára sajátos többlettartalmakat hordoznak.³² Nyilvánvaló, hogy a keresztények, illetve a katolikusok számára többet jelentenek e nemzeti jelképek, mint a többi polgár számára. E tény azonban önmagában nem valósít meg diszkriminációt: a nemzeti jelképek vonatkozásában nem vallási tartalom a döntő, hanem az, hogy ezek minden állampolgár számára az államiság jelképei; heraldikai értelemben az apostoli kettős kereszt a királyi hatalom jelképe. Az ilyen jelképeket a történelem határozta meg, és abszurd

²⁵ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 53.

²⁶ Kts János: Az állam semlegessége. In: *Az állam semlegessége*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 1997. 73.

²⁷ Mint ahogy arra Kts János idézett munkájában kísérletet tesz.

²⁸ PACZOLAY Péter: Az állam semlegességének mítosza? *Politikatudományi Szemle*, II. évf., 1993/3. 129., 135.

²⁹ John RAWLS: *Az igazságosság elmélete*. Budapest, Osiris, 1998.

³⁰ Alkotmányjogi jelentését legátfogóbban Klaus SCHLAICH bontotta ki: Klaus SCHLAICH: *Neutralität als verfassungsrechtliches Prinzip vornehmlich im Kulturverfassungs- und Staatskirchenrecht*. Tübingen, 1972.; Uő: Zur weltanschaulichen und konfessionellen Neutralität des Staates. *EssGespr.*, 4. (1970) 9.

³¹ BverfGE 12, 1 (5).

³² SCHANDA Balázs: A „feszület-döntésről”. *Vigilia*, 61. évf., 1996/7. 548.

vállalkozás lenne arra törekedni, hogy 'semleges' jelképekkel váltsuk föl nemzeti jelképeinket. A helyi önkormányzatok jelképeivel kapcsolatban ugyanez elmondható.

Sajátos kérdést vetnek fel a különböző állami-önkormányzati *ünnepségek*, melyeken egyházi személyek is megjelennek és szerephez jutnak, illetve az egyházi rendezvények, melyen az állam képviselői foglalnak el előkelő helyeket. A millenniumi év számos helyi és országos ünnepsége, vagy az államalapító Szent István király augusztus 20-i ünnepe, mely egyidejűleg állami és egyházi ünnep is, jelképszerűen is magában hordozzák a problematikát. Számos közintézmény (elsősorban kórházak) szentek nevét vették föl, vagy visszakapták korábbi, vallási tartalmat kifejező nevüket. A közintézmények vagy közterületek elnevezésénél árnyalhatja a képet, hogy legtöbb esetben egy korábbi név visszaadásáról, és nem új név adásáról van szó. Az állami vagy az önkormányzati vezetők részvétele egyházi rendezvényeken teljességgel aggálytalan: éppen ennek korlátozása lenne összeegyeztethetetlen a vallásszabadsággal, mely az érintetteket is megilleti. De megáldhatja-e az államalapító király települési önkormányzat által emelt szobrát egy egyház képviselője a hivatalos avatási ünnepség keretében? Ebben az összefüggésben nyilván abszurd lenne eltekinteni attól, hogy az államalapító királyt a Katolikus Egyház szentként tiszteli. De megáldhatja-e az átadásra kerülő közintézményt, közművet stb.? Le kell szögeznünk, hogy ahogy az állam és az egyház elválasztása sem a társadalom és az egyház elválasztását jelenti, úgy az egyházak és egyházaik jelenlétének kategorikus tiltása a semlegesség félreértése lenne. Alapvetően *kulturális*, és nem jogi kérdés, hogy a társadalom hogyan fogadja az egyházi szerepét az ilyen eseményeken (megjegyzendő, hogy jellemzően a világi hatalom igényli az egyházi jelenlétet, azaz az egyházak soha nem jelentenek be erre a maguk részéről igényt). Ha adott legalább egy kisebbség, mely számára fontos az egyházi szerep az új iskola, híd, vagy köztéri szobor felavatásánál, akkor az (adott) egyházzal szemben közömbös vagy elutasító polgároktól elvárható, hogy tanúsítsanak toleranciát a kisebbség e sajátos igénye iránt. A rendezvényekbe nyilván – önzonosságuk tiszteletben tartása mellett – célszerű bevonni azokat a felekezeteket, melyek többségként vagy kisebbségként meghatározóak. Mivel e kör parttalanul nem bővíthető, elfogadható, hogy a felekezetek történelmi-társadalmi relevanciája legyen kiválasztásuk mércéje. Általánosságban rögzíthető, hogy az egyházak sajátos valóságának megfelelő jelenléte a rendezvények 'civil', társadalmi vonatkozásának része: egy közintézmény avatásánál ez nyilván indokoltabb, mint egy közhatalmi szerv hivatalos működése során.

A vallási-világnézeti semlegesség elvét az Alaptörvény nem említi – ahogy nem említtette az Alkotmány sem.³³ Ugyanakkor az Alaptörvény szövege nem említ olyan elkötelezettséget, ami a semlegességet kizárná, és az alapjogok megfogalmazása, melyekből a semlegesség elve fakad (lelkiismereti és vallásszabadság, hátrányos megkülönböztetés tilalma), érdemben nem változott. Ezek nyomán megalapozottan nem állítható, hogy az Alaptörvény erőteljesebb értékalkötelezettsége szakított volna a világnézeti semlegesség elvével. Így az állam vallási-világnézeti semlegességéről a 4/1993. (II. 12.) AB határozatban kifejtett tételek ma is alkotmányjogunk részét képezik.

³³ Érdekes, hogy a másfél évtizeddel ezelőtti sikertelen alkotmányozási kísérlet során felmerült az állam világnézeti semlegességének kifejezett rögzítése, vö. 119/1996. (XII. 21.) OGY határozat.

A semlegesség elvének változatlan aktualitására utal, hogy a lelkiismereti és vallás-szabadságról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló új sarkalatos törvény (2011. évi CCVI. tv.) preambuluma immár kifejezetten hivatkozik az állam világnézeti semlegességének elvére is. Ugyanakkor az Alaptörvény retorikája az állam identitása szempontjából is figyelemre méltó. Az Alaptörvény emelkedett, veretes bevezető szöveggel („Nemzeti hitvallás”) kezdődik, és ünnepélyes fordulattal zárul: mind az első – mottószerű³⁴ –, mind az utolsó mondat Istenre utal. Mivel az Alaptörvény értelmezése során a Nemzeti hitvallásra is tekintettel kell lenni, az új preambulumban nem pusztán az alkotmányozó 'irodalmi munkásságának' része. Az itt kinyilvánított értékek (hűség, hit, szeretet, szolidaritás) az alkotmányjog számára sem közömbösek, így az állam a preambulumban felhívott értékek vonatkozásában nem lehet semleges. A *Nemzeti Hitvallás* előtt megidézett Himnusz – annak első sora – nem hagyományos invocatio Dei: az alkotmány nem Isten nevében születik meg (ahogy pl. a svájci vagy az ír alkotmány). Ami külföldi érdeklődők számára magyarázatra szorul, az minden magyar számára idézőjelek nélkül is egyértelmű: egy olyan, az írott alkotmány-szöveget megelőző utalásról van szó, mely a nemzet valamennyi tagját összeköti. Az, hogy a hívő polgárok számára többlettartalmakat hordoz a Himnusz, nem rekeszti ki a nem hívőket, hogy a nemzeti összetartozás jelképével azonosuljanak. ZLINSZKY János felvetése, mely szerint „a parancs címzettje nem utasítható a jogi szöveg által”³⁵ inkább ironikus – egyben jól mutatja a normatív jelleg határait. Az első mondat szimbolikus jelentősége igen erős, jogi relevanciája azonban nem az.³⁶ Az Istenre utalás ugyanakkor nem lehet öncél: a hatalom – adott esetben az alkotmányozó hatalom – végességének elismeréséről van szó, ami így nem Istent (Ő aligha szorul rá), hanem az embert védi. Ez különösen egyértelmű a posztambulumban (bonni alaptörvényre emlékeztető) megfogalmazásában: „[...] Isten és ember előtti felelősségünk tudatában...” Nem arról van szó, hogy a közhatalom szakrális legitimitációt óhajtana, hanem arról, hogy saját korlátozott voltát és erkölcsi felelősségét elismeri. A preambulumban nem utal az államiságot megelőző korra (így nem a honfoglalást, hanem az államalapítást tekinti kiindulópontnak). SZENT ISTVÁN (az Alaptörvényben említett egyetlen személy) és a keresztény Európa felhívása Nemzeti hitvallás felütése. Az első preambulumbelkezdés utolsó mondata kifejezetten elismeri a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Nincs ugyanakkor szó arról, hogy a kereszténység államvallássá válna – más, megbecsült vallási hagyományokhoz képest az alkotmányozó egy történelmi tényt ismer el. Nem a kereszténység mint vallás méltatásáról van szó, nem is a keresztény hit jelenlegi társadalmi szerepéről, hanem a kereszténységnek a nemzeti történelemben betöltött, meghatározó szerepéről. A kereszténység ezen szerepe ténykérdés: nélküle nincs magyar

³⁴ JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, HVG-Orac, 2011. 178.

³⁵ ZLINSZKY János: Észrevételek az új Alkotmány „húsvéti” szövegéhez. KUBOVICSNÉ dr. BORBÉLY Anett – TÉGLÁSI András – VIRÁNYI András (szerk.): *Az új Alaptörvényről – elfogadás előtt*. Budapest, Az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, 2011. 26., 27.

³⁶ HORKAY HÖRCHER Ferenc: The National Avowal. In: LÓRÁNT CSINK – BALÁZS SCHANDA – Zs. András VARGA (szerk.): *The Basic Law of Hungary. A First Commentary*. Dublin, Clarus Press – National Institute of Public Administration, 2011. 25., 34.

államiság, nincs magyar történelem.³⁷ Ugyanakkor a kereszténységnek nem csak történelmi szerepe van, hanem jelenvaló is. Míg az előbbi vonatkozásban a kereszténység kiemelése nem vitatható, napjaink vonatkozásában nem sugallható az, mintha a kereszténység szerepe kizárólagos lenne – ahogy preambulum ezt nem is teszi. A preambulum tehát hallgat a vallás és a vallási közösségek jelenlegi szerepéről (így a család és a nemzet között vagy mellett, az együttélés más közösségeit – köztük az egyházakat – nem említi). A preambulum csak vallási hagyományok előtt hajt fejet, a vallástalan hagyomány elismerése éppúgy hiányzik,³⁸ mint a vallás jelenlegi szerepének elismerése. Gyakori félreértés, hogy a Szent Koronát is vallási tartalommal bíró jelképnek hiszik. A félreértésekkel szemben a Korona nem a szó szakrális értelmében szent. Bár SZENT ISTVÁNTÓL BOLDOG IV. KÁROLY királyig számos királyunkat a katolikus egyházban vallási tisztelet övezi, azonban maga a korona nem vallási tisztelet tárgya, azaz közjogi, és nem vallási deklarációról van szó.

6. Az állam és egyház elválasztott/különvált működése a jogrendszerben

Az állam világnézeti semlegességéből szükségszerűen következik az állam és az egyház elválasztása. Míg a vallásszabadság, mint alapvető jog megfogalmazása nem változott az 1989-es szöveghez képest, addig az Alaptörvény új megfogalmazással közelíti állam és egyház viszonyához: nem az állam és az egyház elválasztott, hanem különvált működését rögzíti, és fontos többletként kimondja, hogy az egyházak önállóak, az állam pedig a közösségi célok érdekében együttműködik velük: „Az állam és az egyházak különváltan működnek. Az egyházak önállóak. Az állam a közösségi célok érdekében együttműködik az egyházakkal.” Amikor egyházak közfeladatokat vállalnak át (oktatás, egészségügyi vagy szociális ellátás), nem valamiféle megtúrt, kisegítő szereplők: az államnak alkotmányos kötelezettsége az, hogy a közjó érdekében együttműködjön az egyházakkal. Az egyházi önállóság kiemelt megfogalmazása jól jelzi azt, hogy a mai alkotmányozó – szemben a különválasztást célul kitűző 1949-essel – nem az államot kívánja védeni az egyháztól, hanem az egyházat, a vallási közösségeket az államtól, a közhatalom illetéktelen beavatkozásaitól. Az Alkotmánybíróság 4/1993. (II. 12.) AB határozata az egyházak társadalmi szerepvállalásával kapcsolatban kifejezetten jelezte, hogy „az elválasztás nem ellentétes az együttműködéssel, még ha ez rigorózus garanciák között is folyik.” Az Alaptörvény tehát érdemi változást nem hoz az elmúlt két évtized alkotmányos helyzetéhez képest.

Az elválasztás konkrét következménye, hogy nem lehetnek 'vegyes', félig állami, félig egyházi *intézmények* és világnézeti elkötelezett intézmény (pl. iskola) nem lehet állami fenntartásban. Nem zárja ki a semlegesség viszont azt, hogy a létrejövő elkötelezett intézményeket, ill. fenntartóikat az állam a közintézményekhez hasonló támogatásban részesítse – sőt ez egyenesen követelménye is a pozitív semlegességnek.

³⁷ „A magyar szellemi élet születése egy nap történt megkeresztelésével. A magyar kultúra eredendően keresztényi kultúra, mint az Egyház legidősebb lányáé, a franciáé, és nem »megtért« kultúra, mint a germán népeké. Ezért vissza és komikus minálunk minden olyan törekvés, mely német mintára kultúránk kiteljesedését kereszténység előtti, nem látható ősutakon keresi.” SZERB Antal: *Magyar irodalom-történet*. 10. kiad. Budapest, Magvető, 1992. 29.

³⁸ JAKAB i. m. 181.

Az elválasztás egyfelől azzal a követelménnyel jár, hogy az államnak tiszteletben kell tartania az *egyházak szabadságát* (nem avatkozhat be belső ügyeikbe), másfelől az állam nem léphet be az egyház és az egyház tagja közötti viszonyba: nem válhat az egyházak 'meghosszabbított karjává', *állami kényszer* alkalmazva egyházi kötelezettségek érvényre juttatására. Az elválasztott működés természetesen kizárja az állami beleszólást az egyházszerkezet alakítása és az egyházi tisztségek betöltése terén. Sajátos kivételt a Katonai Ordinariátus jelent: természetesen a katolikus tábori püspököt is a Szentszék nevezi ki, azonban ezt „a Magyar Kormány előzetes értesítése után, szem előtt tartva a magyarországi törvényes követelményeket és a katonai szolgálat ellátásával kapcsolatos előírásokat. A Magyar Kormány a kinevezések esetén tizenöt nap alatt a jelölttel szemben általános politikai jellegű kifogást emelhet.” A kifogás nem köti a Szentszékét.³⁹

A külvilág működés a gyakorlat számos pontján felveti az állami jog és a belső egyházi jog viszonyának kérdését. Előfordulhatnak olyan esetek, amikor egy-egy életviszonyt az állami jog és az egyházjog is szabályoz: ilyenkor felmerül a kérdés, hogy meddig terjeszkedhet az állami jogalkotás, és az ehhez kapcsolódó jogalkalmazás, illetve milyen körben ismeri el az állam az egyház önkormányzatát. Ahogy azt az Alkotmánybíróság az *1990. évi IV. törvény* 15. §-ának („Az egyház belső törvényeinek, szabályainak érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható.”) alkalmazásával kapcsolatban megállapította: alkotmányos követelmény, hogy „egyház és egyházzal jogviszonyban álló személyek közötti, állami jogszabályokon alapuló jogviszonyokból eredő jogvitákat állami bíróságok érdemben elbírálják.”⁴⁰ Az új törvény arra törekedett, hogy ezt a kérdést egyértelműen rendezze: „Az egyház hitelvei, belső törvénye, szervezeti és működési szabályzata vagy azoknak megfelelő más szabályzata (a továbbiakban együtt: belső egyházi szabály) alapján hozott határozat érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható, azt az állami hatóságok nem vizsgálhatják. Az egyház belső egyházi szabályon alapuló döntését állami szerv nem módosíthatja vagy bírálhatja felül, a jogszabályban nem szabályozott belső jogviszonyokból eredő jogviták elbírálására állami szervnek nincs hatásköre.”⁴¹

Az egyház és tagjai közötti belső, egyházi jogviszonyt szabályozó egyházi normák betartását az egyház, illetve erre feljogosított szerve – az egyház által megszabott eljárás keretében – 'kényszerítheti' ki. Egyház és az egyház tagja között létrejöhet egyházi jogviszony, melyet a belső, egyházi normarendszer szabályoz, és így annak végrehajtásában a közhatalom nem vehet részt. Keletkezhet azonban közöttük állami jogszabályok által meghatározott jogviszony is, melyben az állami jog érvényesül, a vonatkozó jogorvoslati rendelkezésekkel. Az állami jogszabályokon alapuló jogviszonyokból eredő jogok és kötelezettségek állami kényszer segítségével érvényesíthetők. Ennek egyszerű példája az, amikor az egyházi jogi személy polgári jogi szerződést köt: egy vállalkozási szerződésből, megbízási szerződésből vagy adásvételből származó jogvita nyilvánvalóan ugyanúgy kerülhet bíróságra, mint bármely más természetes vagy jogi

³⁹ Lásd a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában létrejött megállapodás II. cikkét.

⁴⁰ 32/2003. (VI. 4.) AB határozat, ABH 2003, 380.

⁴¹ 2011. évi CCVI. törvény 10. § (3).

személy által kötött szerződés. A tetőfedő és az egyházköztség között a templomtető kijavítására kötött vállalkozási szerződés tisztán állami jog alapján jön létre és ekként magától értetődően peresíthető: a tetőfedő felekezeti hovatartozásának a jogviszonyra nincs kihatása. A magánjogi viszonyokban – amennyiben ezt törvény nem zárja ki – a felek autonómiája kiterjed arra is, hogy a jogorvoslathoz való jogot kizárják.⁴²

Az állam és az egyház elválasztott működésének alkotmányi tétele tehát kizárja azt, hogy a hívő és az egyház közötti viszonyban az állami jog – és végső soron az állami kényszer – szerepet kapjon. Ugyanakkor ez az elv nem zárja ki azt, hogy egyházi jogi személyek között, vagy egyházi jogi személyek és magánszemélyek között olyan kettős természetű jogviszony jöjjön létre, melynek bizonyos kérdéseit a belső, egyházi jog szabályozza, és így végrehajtásukban egyik vonatkozásban a közhatalom nem vehet részt, míg más vonatkozásokban az állami jog érvényesüljön, a vonatkozó jogorvoslati rendelkezésekkel. Az egyházzogi jogviszony tisztán a belső egyházi útra tartozik, míg vele párhuzamosan esetleg létrejövő munkajogi vagy polgári jogi jogviszony állami bíróság elé kerülhet. A 'joghatóságok' elhatárolása a bíróság vagy az eljáró hatóság feladata, mely csak az adott ügy ismeretében tehető meg. Míg az állam 'joghatóságába' tartozó kérdések tekintetében az Alkotmány – és így a pártatlan, igazságos és nyilvános bírósági eljáráshoz való jog – érvényesül, addig ugyanezen ügy belső, egyházi vonatkozásai tekintetében az Alkotmány csak akkor jogforrás, ha ezt maga az egyház azzá teszi, és az is egyházi belügy, hogy egy egyház milyen rendelkezések alapján, milyen eljárásban hoz döntéseket. A semleges államnak csak annak lehetőségét kell biztosítania, hogy bárki, következmények nélkül elhagyhassa egyházát, azaz az egyházi szervek eljárásában csak olyan személyek vesznek részt, akik ezt önkéntesen teszik. A 'negatív joghatósági összeütközés' nem kizárt: ha egy ügy belső, egyházzogi vonatkozásainak rendezését az egyház nem végzi el, esetleg kifejezetten állami bíróságok elé utalja, ez az 'áttétel' az állami bíróságokat nem kötelezi, és az állami bíróság egyáltalán nem járhat el a tisztán belső jogviszonyokra épülő kérdésekben. Az állami szerveknek maguknak kell eldönteniük, hogy egy adott jogviszonyból származó adott kérdés az állami hatóság vagy bíróság hatáskörébe tartozik-e. Nem foglalhatnak viszont állást abban a kérdésben, hogy az adott kérdés mely egyház milyen szervének milyen eljárása alá tartozik, azaz nem bocsátkozhatnak belső egyházzogi szabályok értelmezésébe vagy alkalmazásába. A belső egyházjog figyelmen kívül hagyásával kell kialakítaniuk álláspontjukat arról, hogy létrejött-e a felek között az állami jog szempontjából értékelhető jogviszony vagy kárigény, és ezek nyomán milyen eljárás folytatható le. Belső egyházi jogot (egyházi törvényt, szabályzatot) állami szervek ilyenként csak akkor alkalmazhatnak, ha jogszabály ezt kifejezetten előírja: ezekben az esetekben az egyházi rendelkezések az illető egyház által adott értelmezés szerint alkalmazandóak.

Sajátos kérdések merülhetnek fel akkor, amikor valaki elhagy egy olyan vallási közösséget, melyben előzőleg különböző kötelezettségeket vállalt. Ilyen esetekben vizsgálni kell, hogy melyek az állami jog szerint valóban érvényesíthető igények a felek között; esetleg olyan 'szerződések' is létrejöhetnek, melyek látszólag polgári jogi szerződések, valójában azonban belső viszonyokat szabályoznak. A vallásszabadság fölött örökdő államnak biztosítania kell, hogy vallási közösségek állami kényszer segítségé-

⁴² 1282/B/1993. AB határozat, ABH 1994. 675, 678.

vel ne nyúlhassanak a közösséget elhagyó tag után, hiszen előfordulhat, hogy a vallási közösség irreális anyagi követeléseket támaszt a disszidensekkel szemben, színlelt, bírósági úton valójában nem érvényesíthető kötelezettségvállalásokra hivatkozva. Ha ezek a belső viszonyok peresíthetők lennének a polgári bíróság előtt, az az elváltatás garanciájának visszaélészerű megkerülését jelentené.

A jogrendszer legkülönbözőbb területein vannak olyan, az Egyházat érintő kérdések, melyekre kiterjed az állam szabályozási igénye, azonban az állam – éppen az Egyház önrendelkezési jogát tiszteletben tartandó – a tartalmi szabályozástól tartózkodik. Így az állami jog bizonyos kérdésekben utal az egyházak, felekezetek, vallási közösségek saját jogára, belső szabályaira, egyes meghatározott kérdésekben a belső egyházi normák alkalmazását írja elő saját szervei számára. Elismerve az egyházi szabályokat, a világi jogalkalmazó is kerülhet olyan helyzetbe, hogy egyházi jogot kell alkalmaznia, adott esetben az egyházi norma belső, egyházi értelmezésére, az egyházi joggyakorlatra is figyelemmel kell lennie. Ezen esetben tehát nem adhat saját értelmezést az egyházjognak, hanem az egyházi bíróságok és az egyházi közigazgatás jogértelmezésére van utalva. Ennek során gyakorlati nehézségeket okozhat az, hogy az állami és az egyházi jogrendszer terminológiája nem azonos, azaz az állam semleges jogi meghatározásokkal közelíti meg az Egyház belső valóságát, melyekkel esetenként csak nehezen hozható összhangba.

Az egyházi jog állami alkalmazásának legfontosabb példája, hogy az állam *jogi személyként* ismeri el a belső egyházi jogi személyeket: „Az egyház belső egyházi szabálya szerint jogi személyiséggel rendelkező egysége vagy szervezete jogi személy.”⁴³ E szabály alapján élveznek jogi személyiséget Magyarországon például az egyházmegyék és a plébániák: ezeket tehát maga az egyházjog ruhazza föl jogi személyiséggel, amit a magyar állami jog elismer.

Az adójogban alakult ki az *egyházi személy* kifejezés.⁴⁴ Az új törvény kifejezetten tartalmazza már ezt a kategóriát, és az egyház belső egyházi szabályaira bízva azon egyházi szolgálatban álló személyek körének meghatározását, akiket az egyház egyházi személynek tekint. Szolgálatukat az egyházi személyek (így a klerikusok) általában nem munkaviszony, hanem egyházi szolgálati viszony keretében látják el, azonban a törvény nyitva hagyja annak lehetőségét, hogy egyházi személy egyházával munkaviszonyt vagy más jogviszonyt (pl. megbízási szerződést) hozzon létre. Nem tartoznak ebbe a körbe az egyházi jogi személyek világi alkalmazottai, például egy katolikus iskola tanárai.

A belső egyházi jog és az állami jog találkozásának tanulságos esete volt a kárpótlási jog, mely „házassági tilalom alá eső egyházi személy” után járó kárpótlás jogosultjává azt az egyházmegyét tette, „ahol a sérelmet elszenvedő szolgálatot teljesített”⁴⁵. A ’házassági tilalom’ fogalma alá tartozik mind az ünnepélyes, mind az egyszerű örök foga-

⁴³ 2011. évi CCVI. törvény 11. § (1).

⁴⁴ Lásd a *személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény (Sztjtv.)* korábbi 3. § 40. pontja szerint a törvény alkalmazásában „egyházi személy az, akit az egyház belső törvényeiben és szabályzataiban annak minősít.”

⁴⁵ 1992. évi XXXII. törvény az életüktől és szabadságuktól politikai okokból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról, 2. § (4) bekezdés.

dalom és a világi klerikusok celibátusa is. Az Alkotmánybíróság ún. hetedik kárpótlási határozatában e törvényi rendelkezés alkotmányosságát is vizsgálta. Az indítványozó szerint ez a rendelkezés az állam és az egyház elválasztásának alkotmányos elvébe ütközik, egyúttal diszkriminatív a nem katolikus egyházakkal, illetőleg a celibátusra nem kötelezett egyházi személyekkel szemben. Hivatkozik az indítvány arra is, hogy kánonjogi tilalomra – adott esetben a házasság kánonjogi akadályára – az állami jog nem lehet tekintettel. Az indítványt az Alkotmánybíróság elutasította. Az indokolás kiemeli, hogy „a házassági tilalom alatt álló egyházi személy életétől való megfosztása esetén rendesen hiányzik az a személyi kör (házastárs, gyermek), amely más sérelmet szenvedettek halála esetén megvan. A törvényhozó az egyházmegyét itt – egy jogi fikció alkalmazásával – mintegy hozzátartozónak tekinti, és a kárpótlás indoka ez, nem pedig az, hogy egyházi jogi személyt is kárpótlásban akar részeltetni. Ebben a konstrukcióban az egyenlő elbánás alapja éppen az, hogy a törvény a büntetőeljárás során jogtalanul megölt egyházi személy után is meghatároz kárpótlásra jogosultat, aki után – mert egyházi fogadalma miatt házastárs és leszármazó hiányában halt meg – egyébként nem lenne.” A törvény tehát nem, mint a jogi személyek egy preferált csoportjának juttat kárpótlást az egyházmegyének, hanem úgy tekinti, mint a jogtalanul megölt hozzátartozója helyébe lépő jogosultat. A rendelkezés nem sérti az állam és az egyház elválasztását kimondó alkotmányi rendelkezést sem: „az állam éppen azzal ismeri el az egyházak különállását, hogy sajátosságaikat – ahol ez szükséges – a jogi szabályozás során is figyelembe veszi és szabadságukat garantálja.”⁴⁶

A jogszabályok több esetben utalnak a lelkészekre, a lelkészi titoktartásra – ezekben az esetekben az érintett személykör meghatározása az egyház kizárólagos joga. A hittudományi képzést nyújtó egyházi felsőoktatási intézményeket és az általuk kiadott oklevelek szintjét az állam úgy ismeri el, hogy az oktatási tevékenység tartalmi kérdéseibe nincs beleszólása. Az egyházi egyetemek, főiskolák és a teológiai karok, illetőleg szakok állami elismerésekor a hitélettel összefüggő tárgyak, ismeretek tartalma nem vizsgálható, ezek tekintetében a képesítési követelményeket az egyházi egyetemek és főiskolák a rájuk vonatkozó egyházi jogszabályok alapján határozzák meg.⁴⁷

Bár a munkaszüneti napok törvényi meghatározása „nem azok vallási tartalmának szól, hanem a társadalom elvárásain és gazdaságossági megfontolásokon nyugszik”,⁴⁸ azaz az állam – e felfogás szerint – nem egyházi, vallási jellegű igényeket elégít ki a vasárnap védelmével és egyes egyházi ünnepek munkaszüneti nappá nyilvánításával, mégsem állítható, hogy ezek az ünnepek teljesen függetlenedtek volna vallási tartalmuktól. Nyilvánvalóan a változó dátumra eső ünnepnapok, így a húsvéthétfő és a pünkösdhétfő napjának meghatározása igazodik a nyugati kereszténység naptárához.

A felhozott példák szemléltetik, hogy előfordul, hogy az állami jog egyházzogot recipiál (ahogy ennek fordítottja is előfordul). Egyes esetekben csupán célszerűségi szempontok vezetnek a világi jogalkotót, aki nem tudna az összes nyilvántartott vallási közösség sajátosságaira figyelemmel lenni. Más esetekben viszont az állam világi jellege, elválasztás alkotmányi tétele – másfelől az egyházi autonómia, mint a vallássza-

⁴⁶ 1/1995. (II. 8.) AB határozat, ABH 1995, 31, 57–58.

⁴⁷ 2011. évi CCIV. törvény 92. §.

⁴⁸ 10/1993. (II. 27.) AB határozat, ABH 1993, 105, 106.

badság következménye szab határt az állami jognak: ezen esetekben elvi jelentősége van annak, hogy az állami jog az egyházi jogra utal, hiszen ha másként tette, azzal megsértené az előbb említett elveket. A jogrendszerének zártságát nem sértik a világi jogra utaló, illetve azt recipiáló szabályok, az állam és egyház elválasztott működésének alkotmányi tétele nem csorbul azáltal, hogy a világi törvényhozó az egyházi törvényhozó által alkotott norma érvényesülését rendeli el. Ellenkezőleg: a vallásszabadság biztosítása egyenesen megköveteli e jogtechnikai megoldások alkalmazását. Jelentőségük azonban túlmutat a pusztán technikai érdekességen: e megoldásokban szemléletesen kifejeződik a vallásszabadságot biztosító szekuláris állam és az egyház viszonyának jellege.

